

Formule de salut în limbile romanice

de

MIRELA AIOANE

Expresiile convenționale, fixe, cu caracter de „formule”¹ politicoase, obligatorii în unele situații comunicative pentru întreținerea unor relații *pozitive*, benefice, de „captatio benevolentiae”, sînt prezente în comunitățile lingvistice pentru a servi în interacțiunea socială. Cunoașterea lor îi ajută pe membrii comunității la interpretarea corectă a mesajului transmis. Salutul trebuie să respecte anumite reguli de bună creștere pentru a crea solidaritatea în relația cu interlocutorul. Considerăm formulele de salut ca făcînd parte din cîmpul semantic al *reverenței*². Putem afirma că în ultimele decenii s-au produs unele schimbări în maniera de a saluta, aceasta luînd uneori forme noi, considerate moderne, altele, simplificîndu-se semnificativ.

Așa cum consideră Gaetano Berruto, salutul este un „eveniment lingvistic”³ și reprezintă exprimarea fundamentală, rituală, de început și de încheiere a unui contact între indivizi și nu este compatibil cu toate formele alocutive⁴ pronominale.

De exemplu, în **limba italiană**, salutarile „Buona notte” și „Arrivederci” sînt compatibile cu toate pronumele alocutive. În schimb, „Buona sera”, „ArrivederLa” și „La saluto” sînt compatibile doar cu pronumele reverențial „Lei”. „Buongiorno”, în general, astăzi, se folosește doar în raportul „inferior/ superior” sau în adresarea unui „superior” (ca poziție socială sau profesională) către „inferior” (de pildă, elev, student — profesor sau profesor — elev, student). „Buongiorno” nu se utilizează între prieteni sau între egalii de vîrstă (în special, tineri). Folosirea lui ar însemna o dorință în menținerea distanțelor între interlocutori. Salutul obișnuit în acest caz este „Ciao” sau „Salve”⁵. „Salve” este recomandat ca salut strategic în cazul întîlnirii cu o persoană pe care locutorul nu știe cum să o abordeze, este indecis între registrul formal și informal. În ultimul timp, „Salve” poate fi adresat și unei persoane mai vîrstnice (părintele unui prieten, un profesor, primarul unui oraș care asistă la o manifestație culturală sau sportivă, președintele unui club etc.). La nivel social inferior, „Ciao” este compatibil atît cu pronumele personal de adresare „voi”, cît și cu pronumele reverențial „Lei”. Expresii informale sînt și următoarele: „Guarda chi si rivede” („La uite pe cine văd”), „Ehila”, „Che fai?”, „Che fai di bello?” („Ce mai faci?”, „Cu ce te mai lauzi?”), întrebări generale care nu cer răspunsuri detaliate. Între prieteni este normal ca salutul să fie însoțit de un compliment: „Ciao, bella” („Bună, frumoaso/ simpatico”), „Ciao, caro” („Bună, dragule”), exprimînd astfel un grad de reverență inferioară.

¹ Tatiana Slama-Cazacu, *Formule de politețe în limba română: structură și funcții*, în SCL, XXXIV, nr. 4, 1983, p. 239.

² Termenul de *reverență* provine din limba latină și înseamnă ‘plecăciune, salut foarte respectuos, temenea, venerație, stimă’. S-a păstrat în limba italiană ‘La riverisco, signore’, astăzi avînd o conotație ironică. *Re-vereri* (lat.) înseamnă ‘a da dovadă de profund respect, cu manifestări ceremonioase’.

³ Gaetano Berruto, *La Sociolinguistica*, Zanichelli, Bologna, 1987, p. 21.

⁴ În limba latină, ‘allocutio, allocutionis’ înseamnă ‘cuvîntare, convorbire’; ‘alloquor, loqui, locutus sum’ (lat.) — ‘a se adresa cuiva’.

⁵ Mario Alinei, *Il sistema allocutivo dei saluti in italiano, inglese e olandese*, în *Lingua e dialetti, strutture, storia e geografia*, Il Mulino, Bologna, 1984, p. 23-36.

Formule standardizate, compatibile atât cu pronumele reverențial, cât și cu celelalte pronume alocutive sînt: „Come stai/ sta?” („Ce mai faci/ faceți?”), „Come va?” („Cum vă/îți mai merge?”), „Com' è?” („Cum îți este?”).

În unele regiuni italiene (Le Marche), salutul „Arrivederci” este adresat doar persoanelor cărora li se adresează și pronumele reverențial „Lei” (și se pare că acest uz se generalizează; tinerii italieni nu-și spun niciodată, practic, la despărțire, „Arrivederci”, ci „Ciao”). În limba italiană sînt prezente și foarte uzuale salutarile de tipul „ci vediamo” („ne vedem”), „ci sentiamo” („ne auzim”), sau „ci chiamiamo” („ne sunăm”), „mi faccio vivo” („dau un semn de viață”), la telefon, apoi, „A presto” („Pe curînd”), „A domani” („Pe mîine”), „A più tardi” („Pe mai tîrziu”), „Stammi bene” („Să fii sănătos, pentru mine”), iar ca răspuns: „Anche tu” („Și tu”), întrebuițate între egalii de vîrstă, între colegi, fiind compatibile cu pronumele alocutiv intim, „tu”. Este de asemenea prezent și salutul „ierarhic”, adresat unui „superior”, care este încă în uz, deși perceput de generația tînă ca ușor ironic și învechit „riverisco” („cu plecăciune”) sau „servo suo”, „servitor suo”.

Sistemul se lărgeste pe verticală, prin expresii mai libere, de tipul: „ti saluto”, „saluti alla signora”, la care se poate răspunde cu elipticul „presenterò”, fără complement direct, acesta fiind subînțeles (corespondentul românescului: „Omagii soției” sau spaniolului: „Me ponga a los pies de Su senora” — literal, „mă plec la picioarele soției dvs.”). Pe axa orizontală⁶ sistemul salutarilor își extinde domeniul spre alte împrejurări accesorii, ca de exemplu, „Ben arrivato” (folosit și în română: „Bine-ai venit”), „Ben tornato” („Bine te-ai întors”), „Buon proseguimento” (literal, „bună continuare” a unei activități, a urmării unei emisiuni, a șederii într-un loc anume), compatibil cu toate pronumele alocutive, în adresarea față de o persoană sau mai multe, care continuă o călătorie, în condițiile în care cei care pronunță această formulă au terminat voiajul și își iau astfel rămas bun. Amintim de asemenea, „Buondi”, regional (regiunea Veneto, în nordul Italiei) și „Ohé”, foarte uzual la Roma, dar neatestat ca salut, în dicționare, ambele folosite pentru o întîlnire „neutră”.

Limba română dispune de un număr destul de mare și variat de formule de salut. Salutarile „Bună”, „Noroc”, „Salut”, „Servus”, „Pa”, „Pa, pa”, „Pa, pa, pa” sînt compatibile doar cu pronumele intim *tu*; sînt corespondentele salutului italian „Ciao” și salutului francez „Salut”. Tot mai des se folosește între tineri „Ciao”, universal, corespondentul vechiului „Bonjour” (între prietene educate), astăzi complet depășit.

„Bună dimineața”, „Bună ziua” și „Bună seara” sînt compatibile cu toate pronumele alocutive; ultimele două, însă, în special cu pronumele „dumneavoastră”, fiind considerate oficiale și foarte politicoase. „La revedere” începe să fie perceput ca politicos; este compatibil, însă, atât cu pronumele de distanță cât și cu cele familiare. Se poate utiliza și în raportul „inferior”/ „superior” (de exemplu, elev sau student/profesor), și stîrmește tot mai puțin consternarea, prin marea frecvență pe care a dobîndit-o în uz. Formula „Sărut mîna” a rămas mai frecventă în adresarea către femei, în general mai în vîrstă, în raportul „inferior”/ „superior”, femei aflate într-o poziție de superioritate profesională (mai ales raportul bărbat/femeie), dar și în adresarea către rude (mamă, mătușă, bunică). Se menține, de asemenea, în comportamentul lingvistic al bărbaților aparținînd unor generații mai înaintate în vîrstă (chiar în adresarea către fete foarte tinere). Rămîne un salut foarte politicos. Între tineri acest salut se întrebuițează rar, apare tot în raportul bărbat/ femeie, ca o expresie a respectului și a considerației. „Sărut mîna” se întrebuițează rar în limba română și între femei, într-un

⁶ Idem, *ibidem*, p. 28.

raport de la „inferior” (de vîrstă, de profesie) la „superior” (elevă, studentă, în adresarea față de o profesoară căreia îi arată mult respect, de exemplu) sau în mediul rural, o femeie se poate adresa doctorei, chiar mai tinere, cu același salut. A rămas, de asemenea, în adresarea față de preot, atît în mediul rural cît și în cel urban și indiferent de sexul credinciosului sau de vîrsta părintelui. Există de asemenea salutul simplu „Sănătate” (sau „Să fii sănătos”), folosit în orice nivel de limbă, deși simțit ca prea familiar. În sudul României putem auzi frecvent salutul amical între rude sau între prieteni „Hai să trăiești” sau simplu, „Să trăiești”, folosite la întîlnirea dintre cei doi interlocutori și uneori chiar la telefon. Formula aceasta se întrebuițează de către rude și față de un copil care spune „Sărut mîna”, ca salut sau cînd mulțumește pentru masă, la sfîrșitul mesei: „Sărut mîna pentru masă”.

În preajma unor sărbători religioase sau cu prilejul Anului Nou se folosesc anumite formule–salut obligatorii: „La mulți ani”, „Sărbători fericite”, „Hristos a înviat” (la țară continuă să fie un salut în perioada de timp de la Paști la Înălțarea Domnului), iar interlocutorul este îndemnat să răspundă: „Adevărat a înviat!”, „Bun venit”, „Bine ați venit”, „Bun găsit”, „Drum bun”⁷, „Adio”, „Să ne vedem cu bine”, „Mergi cu bine”, „Odihnă plăcută” (într-o stațiune, corespondentul urării–salut în limba italiană „Buona permanenza”), „Mergi cu Dumnezeu” (în cazul persoanelor mai vîrstnice) se întrebuițează în anumite contexte situaționale. La fel: „Numai bine”, „Să dea Dumnezeu”, „Să te-audă Cel de Sus” (ca răspuns), „Spor la treabă”, „Serviciu ușor”. Anumite formule de salut sînt proprii unor numite straturi sociale și nu sînt cunoscute în altele. Astfel, în România⁸ se întrebuițează între țărani români formula „Doamne ajută!” cînd este salutat cineva care execută o activitate de durată. Răspunsul este: „Dă, Doamne!”. De asemenea, apar formule de tipul: „La apă?” sau „V-ați sculat?”, în cazul în care o persoană îndeplinește o muncă de scurtă durată sau atunci cînd nu realizează ceva neapărat folositor: „La horă?” sau „Mai stați de vorbă?”.

Utilizarea unui anumit salut poate caracteriza personalitatea locutorului, poate crea plăcere sau poate jigni. Eugen Coșeriu⁹ arată că „în actul lingvistic atitudinile *sociale* foarte rar sînt numai și exclusiv *sociale* (referitoare la condiția socială a interlocutorului) și nu sînt în mod necesar determinate. În legătură cu aceasta s-a adus în discuție cazul formulelor de adresare. Societăți foarte diferențiate pot avea sisteme de formule de adresare foarte simple (latina – *tu*) sau societăți puțin diferențiate ce pot avea sisteme de adresare foarte complicate (româna și portugheza din Portugalia). Utilizarea unor astfel de formule nu este determinată în mod exclusiv de relația strict socială cu interlocutorul, ci și de gradul de cunoaștere reciprocă și de intimitatea dintre interlocutori, de atitudinea de respect uman, pur și simplu etc.”.

Slujitorii bisericii ortodoxe române întrebuițează formule deosebite de salut; de exemplu, în Ardeal călugării sau mirenii se adresează unui preot cu salutul: „Sărutăm dreapta, domn părinte!” sau „Binecuvîntați și iertați!”, iar acesta răspunde atît la întîlnire cît și la despărțire: „Doamne ajută”. Cînd este vorba despre un călugăr preot se utilizează: „Blagosloviți, părinte!”. Călugărițele se adresează stareței cu salutul: „Iertați, maică!”, cu verbul la persoana a doua plural, iar în cazul unui stareț, există apelativul „Părinte stareț”. În

⁷ Vezi M. Sala, *Faceți cunoștință cu limba română*, Echinox, Cluj, 2001, p. 158-160.

⁸ Eugen Coșeriu, *Lingvistica din perspectiva spațială și antropologică*, Chișinău, 1994, p. 144-145.

⁹ Idem, *ibidem*.

adresarea față de călugării preoți se folosește simplu „Părinte”, însoțit sau nu de numele călugărului: „Părinte Teofil”, de exemplu; călugării (călugărițele) și novicii își spun în adresare: „Frate”, „Soră”, apelative urmate de numele călugărului: „Frate Ieronime”, însoțite de verbe la persoana a doua singular¹⁰. Tot în Transilvania îndeosebi, se întrebuințează între creștinii catolici și preot salutul latin: „Laudetur Iesus Kristus!”, formulă la care se răspunde: „In aeternum!”. Această modalitate de adresare a trecut și la creștinii ortodocși: „Domnul să fie lăudat!”, „Lăudat să fie Domnul” sau „Domnul să binecuvânteze!”, la care se răspunde: „În veci!”.

În **limba franceză**, formulele „Bonjour” și „Bonsoir” s-au lexicalizat și pot fi compatibile cu toate pronumele alocutive. „Salut” se întrebuințează pentru egalii de vîrstă. De asemenea, într-un raport de prietenie se întrebuințează anumite formule fixe: „Comment ça va?” sau „Ça va?” general, neutru sau „Comment ça va, *toi*?” sau salutul obișnuit însoțit de un determinativ familiar sau metaforic: „mon chou”, „mon vieux”, „mon cher”, „ma chérie”, „mon amour”. Pentru marcarea deferenței, salutul este însoțit de numele persoanei respective: „Bonjour, Madame X”, „Bonjour, Monsieur Z” sau simplu: „Bonjour, Madame, Monsieur”.

Societățile cu un grad slab de ritualizare sînt cele occidentale, în care formulele rituale există în număr redus. Distanța manifestată față de aceste formule subliniază caracterul lor convențional, mai ales în Franța, unde se observă existența unor forme originale, inovatoare, nonconformiste. Astfel, salutul „adieu” este astăzi complet nemotivat, deoarece doar în unele imprecații mai apar slabe referiri la prezența divină¹¹.

Limba portugheză cuprinde un număr destul de mare de formule de salut întrebuințate la toate nivelurile de limbă, într-un raport reciproc: „(Muito) bom dia”, „Bons dias”, „Boa tarde”, „Boas tardes”, „Boa noite”, „Olá”, „Viva” („Salut”), „Ate a proxima” („La revedere pînă la o următoare întîlnire”), „Ate um dia destes” („La revedere pînă în zilele următoare”), „Ate a vista” („Pînă la revedere”), „Adeus” („Domnul să fie cu tine”), „Ate um dia” („Pînă într-o bună zi”), „Ate qualquer dia”, „Ate mais ver” („Pînă ne vom revedea”), „Ate já”, „Ate breve”, „Ate logo” („Pe curînd”), „Ate sempre”, „Ate amanha”¹² („Pe mîine”).

În **limba spaniolă** salaturile informale, compatibile cu pronumele alocutiv *tú* sînt: „Hola” (cel mai frecvent salut, compatibil cu *toate* pronumele alocutive), „Buenas”, „Qué tal?” („Cum mai merge?”), „Qué hay?”, „Qué pasa?” care se folosesc și fatic, pentru începerea unui dialog. „Buenos dias”, „Buenos tardes”, „Buenas noches”, compatibile atît cu pronumele alocutiv familiar cît și cu cel reverențial, apoi „Cómo *está* usted?” („Ce mai *faceți* dumneavoastră?”).

Amintim și formulele folosite la încheierea conversației, salaturile de rămas bun, de asemenea compatibile cu toate pronumele alocutive: „Hasta la vista!”, „Hasta luego!”, „Hasta pronto!”, „Hasta mañana!”, „Adios!” ce pot fi însoțite de un apelativ.

¹⁰ Informații obținute în urma unui chestionar — anchetă efectuată în Bistrița Năsăud.

¹¹ Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, I, Armand Colin, Paris, 1990, p. 109, prezintă cazul unui student sirian care a făcut următoarea observație după efectuarea unui sejur în Franța: „C'est curieux, chez nous on dit «à demain, si Dieu le veut», alors que chez vous on dit «à demain, si vous voulez bien...»” („Este straniu, la noi se spune «pe mîine, dacă vrea Domnul», iar la voi «pe mîine, dacă vreți...»”). Politetea este personalizată în societățile occidentale, spre deosebire de păstrarea unor ritualuri foarte rigide în societățile orientale, de pildă.

¹² Aurelia Merlan, *Limba portugheză*, Editura Junimea, Iași, 1999, p. 26.

Salutul reprezintă o modalitate de exprimare a politeții și, în același timp, un mijloc de integrare sociolingvistică. Este un act individual cu variate semnificații în viața unui macrogrup social¹³. Apariția unor conotații stilistice în enunțurile de salut este determinată de factori extralingvistici, cum sînt situația de comunicare, ierarhia socială, vîrsta interlocutorilor etc.

¹³ Marica Pietreanu, *Salutul în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 201.